

V zadnjem desetletju (Karski je umrl 1931) naj bi tretji knjigi sledil še slovar sodobne beloruščine in starobeloruski slovar. Da sta bili ti nalogi prezahtevni, potrjuje že dejstvo, da niti danes nista izpolnjeni v celoti. Sicer pa tudi v teh letih beloruščina v objavah Karskega še vedno zavzema pomembno mesto: *Ruskaja dialektologija*, 1924; *Očerk naučnoj razrabotki russkogo jazyka v predelah SSSR*, 1926; *Geschichte der weißrussischen Volksdichtung und Literatur*, Berlin 1926; *Slavjanskaja kirilovskaja paleografija*, 1928. V celoti zanj veljajo besede V. I. Borkovskega: »Kak ni značitel'ny trudy E. F. Karskogo po russkomu jazykoznaniju i paleografii, trudy, proslavivšie imja ih avtora i v ètih oblastjah nauki, my, govorja ob E. F. Karskom, vseгда v pervuju očered' vspominaem o nem, kak o vydajuščemsja belorusovede.«

(Se bo nadaljevalo)

Kajetan Gantar

Filozofska fakulteta Ljubljana

ZAČETKI FILOLOŠKE ZNANOSTI

Zdi se, da beseda filologija pri nas nima posebno visokega zvena. Naši slavisti, romanisti, germanisti nočejo več veljati za filologe. V dobi vse ožje specializacije in drobitve posameznih znanosti je navsezadnje razumljivo, če vsakdo sega po čim ožji oznaki in velja rajši za slovstvenega zgodovinarja, kritika, bibliografa, etimologa, dialektologa, zgodovinskega slovníčarja itd. kot pa za težko opredeljivega filologa. Verjetno je bil eden zadnjih med našimi slavisti, ki se je zavestno oklepал naziva »filolog«, prof. Rajko Nahtigal, ki je v svojem Uvodu v slovansko filologijo (1949) tudi podrobno opredelil cilje in metode sodobne filološke znanosti.

Omenjeni odpor do »filologije« ni naš osamljeni pojav, ampak ga srečujemo tudi drugod, zlasti v Italiji. Tako je npr. Ettore Romagnoli, eden najboljših prevajalcev Aristofana in grških tragikov, že leta 1917 s katonsko odločnostjo zapisal svoj *Ceterum censeo philologiam esse delendam*. Benedetto Croce, vodilni italijanski filozof in slovstveni kritik 20. stoletja, pa je v svojih kritičnih in teoretičnih spisih filologijo ponižal na stopnjo nekakšne dekle, ki je sicer nujno potrebna, da s svojimi metodami skrbi za ohranitev in čistost leposlovnih in dokumentarnih besedil, ki pa je v bistvu le nekakšna pomožna veda v službi takšnih imenitnih znanosti, kot sta zgodovina in filozofija.

Takšne in podobne sodbe so kajpak izhajale iz neke globoko zakoreninjene predstave o filologiji. Največkrat jim je botrovala podoba pedantnega učenjaka, ki zbira v tekstno-kritičnem aparatu pod črto za en sam verz na ducate različnih rokopisnih variant, pri tem pa pozabi na samo pesniško ali etično kvintesenco obravnavanega verza. Ali podoba življenjepisca, ki z vso natančnostjo zbira podatke o rodu pesnikovih prednikov do četrtega in petega kolena, pri tem pa ni zmožen vdahniti življenja sami pesnikovi osebnosti. Ali podoba bibliografa, ki inventarizira in etiketira celo knjižnico, ne da bi v njej prebral eno samo knjigo.

Toda medtem ko je pod vplivom takšnih in podobnih predstav »filologija« marsikje dobivala vse bolj nizek prizvok, so jo klasični filologi v drugih deželah skušali napolniti z novo, živo vsebino in dvigniti na svoj prapor. Tako npr. v Sovjetski zvezi, kjer je »klasična filologija« postala oznaka za vso celovitost znanosti o antiki od grškega in latinskega jezikoslovja do slovstvene in pravne zgodovine, od mitologije do preučevanja vojaških in privatnih starožitnosti (prim. S. T. Radcig, Vvedenie v klassičeskiju filologiju, Moskva 1965). Še več: marsikje je »filologija« postala kar nekakšen sinonim za klasično filologijo, tako npr. v Nemčiji, kjer se seminar za klasično filologijo pogosto označuje kar kot »Philologisches Seminar«, ali v Franciji, kjer so »Revue de philologie«, »Année philologique« in podobno oznake strokovnih revij, namenjenih izključno le klasični filologiji.

Ne bi se maral izgubljeni v naštevanju in pretresanju argumentov o ustreznosti ali neustreznosti oznake »filologija«. Toda morda nam bo njen obseg in pomen jasnejši in razvidnejši, če se ozremo na otroška leta filološke znanosti, na njeno spočetje, razcvet in razkroj v antiki.

PREDHODNIKI

Zametke znanosti o jeziku in stilu srečamo že med sofisti — Prodik se je ukvarjal s sinonimiko, Simonid z mnemotehniko, Gorgia je preučeval blaglaslje posameznih govorniških figur, Protagora je že razlikoval nekatere besedne vrste in oblike stavkov; zametke slovstvene kritike srečamo celo prej, že pri Ksenofanu, ki je kritiziral Homerjeve in Hesiodove pesnitve z moralističnega vidika. Toda ne v enem ne v drugem primeru ne moremo govoriti o filološki znanosti, kajti sofisti preučujejo jezik le kot praktično orodje za doseg svojih vzgojiteljskih in prosvetiteljskih ciljev, in Ksenofan kritizira bogove pod vidiki, ki so poeziji tuji.

Prav tako ne moremo med filologe šteti Sokrata, čeprav je morda ravno on izumitelj besede »filologija« (skozi Sokratova usta ta beseda prvič zazveni v Platonovih dialogih), in tudi ne njegovega učenca Platona, ki je v svojem dialogu *Kratylos* prvi načel nekatera temeljna jezikoslovna vprašanja, v dialogih *Ion*, *Phaidros*, *Politeia* in drugih pa odprl literarno-teoretične probleme, ki zadevajo samo bistvo poezije kot umetnosti. Toda Platonov pristop k tem vprašanjem je bil izrazito filozofski, ne filološki: saj ni izhajal iz zbiranja in pretresanja tekstovnega gradiva, ampak iz problematičnosti vsega pesniškega in slovstvenega početja.

Tudi slovito Aristotelovo *Poetiko* bi v celoti težko označili kot filološko razpravo. Čeprav temelji na precejšnjem poznavanju slovstvenega gradiva, vendar teži predvsem k razčiščenju nekaterih temeljnih filozofskih in slovstveno-teoretičnih vprašanj: v čem je bistvo pesništva, v čem je njegovo poslanstvo, s kakšnimi sredstvi dosega svoj smoter?

Pač pa sodijo v področje filološke dejavnosti nekatera izgubljena Aristotelova dela, kot npr. zbirke gradiva pod naslovom *Didaskalia*, kjer so bili zbrani uradni podatki o dramskih predstavah v Atenah po časovnem zaporedju, ali *Dionizijske zmage*, ki so obsegale seznam pesnikov in igralcev, ki so prejeli nagrade pri dramskih uprizoritvah ob praznikih Dionizijev. Dalje sodi sem posebna izdaja Homerja, ki jo je Aristotel priredil za svojega učenca Aleksandra, poznejšega

makedonskega kralja. Še izrazitejši filološki spis so *Problémata Homeriká*, nekakšen komentar k posameznim verzom iz Iliade in Odiseje, kjer je Aristotel polemiziral s sodbami moralističnih in racionalističnih kritikov Homerja.

Teh kritikov za Ksenofanom ni nikdar zmanjkalo, njihove očitke pa je sistematično zbral in objavil zloglasni Zoil v devetih knjigah, ki so verjetno imele naslov *Homeromástix* (»Z bičem po Homerju«). Naj za primer navedem nekaj najbolj tipičnih Zoilovih očitkov:

V prvem spevu Iliade beremo, da se je kuga, ki jo je Apolon poslal kot kazen nad Ahajce, najprej lotila psov in mezgov (I 50). Kakšen nesmisel, da bog najprej kaznuje nedolžne živali! — Ob Odiseji IX 60 (»šest tovarišev je padlo v boju na vsaki ladji«) se Zoil čudi: Ravno šest, ne eden več ne manj, na vsaki od dvanajstih ladij! Kakšen slučaj! Naravnost neverjetno! — In ali ni v Alkinojevih besedah Odiseju: »Ej, da bi kdo, takšenle, kot si ti, mojo zasnužil mi hčer in zet bi mi ljubi se klical...« (Od. VII 311—313) slabo zakamuflirano vsiljevanje lastne hčere prvemu mimoidočemu tujcu? Od kralja bi človek vendar pričakoval malo več ponosa in diskretnosti!

Poleg polemike zoper Zoila in njemu podobne je Aristotel v omenjenem spisu načeljal tudi vprašanja eksegeze posameznih manj znanih besed, tekstne kritike in podobno. Spis sam je izgubljen; toda jedro kritičnih načel, ki so vodila Aristotela pri njegovih interpretacijah posameznih verzov, nam je ohranjeno v 25. poglavju *Poetike*. Osnovno načelo, ki ga je mislec skušal tu uveljaviti, je bilo: za pesništvo veljajo le tiste zakonitosti in tista merila, ki so lastna pesništvu, ne pa merila etike, vere, znanstvene eksaktnosti, s katerimi so posamezni kritiki presojali vrednost in utemeljenost Homerjevih verzov. Zaradi tega načela, ki je dobilo naravnost aksiomatično vrednost, Aristotela upravičeno štejemo za idejnega utemeljitelja homerske filologije in slovstvene znanosti nasploh.

ALEKSANDRINSKA FILOLOGIJA

Toda zlata doba filologije se začena šele po Aristotelovi smrti. Šele zdaj, ko so ritmi velike grške poezije izzveneli, je napočil čas za filologe, da naredo pregled čez pesniško ustvarjalnost preteklih stoletij. Idealne pogoje za to je ustvaril egiptovski kralj Ptolomaj II Filadelf, ko je l. 297 ustanovil slovito aleksandrinško knjižnico. Ta je v času svojega največjega razmaha obsegala čez pol milijona knjig — za tiste čase v resnici impozantna številka! V tej knjižnici je bila sistematično zbrana in inventarizirana vsa starogrška slovstvena ustvarjalnost. Poleg tega je Aleksandrija s svojo odprtostjo nasproti vplivom Vzhoda in Zahoda postala kulturno središče vsega tedaj znanega sveta, nekakšen antični Pariz, medtem ko so Atene polagoma zdrsnile na raven provincialnega univerzitetnega mesta. Zato ni naključje, da je ravno iz Aleksandrije, iz vrst predstojnikov in sodelavcev tamkajšnje knjižnice, izšla cela plejada najslavnejših antičnih filologov.

Med prvimi moramo omeniti *Kalimaha* (ok. 300—235), ki je hkrati najpomembnejši pesnik helenistične Aleksandrije, izrazil tip »učenega pesnika« (*poeta doctus*). Njegovo največje delo je katalog aleksandrijskega knjižničnega fonda, tako imenovani *Pinakes*, v 130 knjigah. Avtorji so bili v tem katalogu razdeljeni na pesnike in prozaike, pesniki so se spet delili na epike, elegike, jambike, melike, tragike, komike, prozaike pa na zgodovinarje, govornike, filozofe, zdrav-

nike, pravnike; zadnja rubrika med prozaiki je imela naslov *Pantodapá*, kar bi pomensko ustrezalo današnji oznaki *Varia*. V okviru vsake teh slovstvenih vrst so bili nato razporejeni ustrezni avtorji po abecedi: Opis vsakega avtorja je najprej obsegal življenjepis, nato pa podroben seznam vseh njegovih del. Ob vsakem spisu so bile poleg naslova navedene tudi začetne besede — v antiki je naslov besedne umetnine večkrat obstajal sploh samo iz začetnih besed, in ta praksa se je npr. še danes ohranila pri naslavljanju papeških okrožnic. Pri obsežnejših delih je bilo navedeno tudi število knjig, pri pesniških zbirkah pa vselej število verzov, včasih pa tudi naslovi posameznih pesmi.

Kalimahovi *Pinakes* potemtakem presegajo obeležje knjižničarskega kataloga; v njih so že zametki biografskega leksikona in sistematične bibliografije. V marsičem tudi presegajo raven slovstvene »aritmike«, saj načenjajo nekatera izrazito filološko-kritična vprašanja. Niso bili namreč redki primeri, ko je bilo treba ugotavljati pristnost ali avtorstvo kakega spornega spisa, zlasti če je le-ta krožil pod različnimi imeni. Kalimah se takšnim problemom ni izmikal, ampak je ob njih še posebej pokazal svojo načitanost in izostren posluš — tako vsaj lahko sklepamo po ohranjenih odlomkih.

Ob Kalimahu moramo omeniti njegovega mlajšega sodobnika *Eratostena* (ok. 284—202), slovitega astronoma, zemljepisca, zgodovinarja, kronografa in — pesnika. Udejstvoval se je na tako številnih področjih, da so mu sodobniki vzdeli oznako *péntathlos* (= »peterboj«), nasprotniki pa tudi oznako *bêta*, kajti bil je povsod le drugi (kot je β druga črka grškega alfabeta), nikjer prvi. Pisal je med drugim razprave o Odisejevih potovanjih in o stari komediji; toda mesto v zgodovini filologije si je zagotovil predvsem s tem, da si je prvi zavestno nadel oznako »filolog« (*philólogos*).

Medtem ko je bila Kalimahu in *Erostatenu* filologija samo ena izmed mnogih dejavnosti, pa njun sodobnik *Zenodot* začenja vrsto učenjakov, ki jim je filologija edino torišče njihovega delovanja. Okoli leta 275 je priredil prvo kritično izdajo obeh Homerjevih epov. V tej izdaji je *Iliado* in *Odisejo* razdelil na 24 spevov, ki se označujejo z zaporednimi grškimi črkami (spevi *Iliade* z velikimi, spevi *Odiseje* z malimi črkami grškega alfabeta). Čeprav ta razdelitev ne izvira od samega pesnika, je vendar dovolj domiselna, cezure med posameznimi spevi so srečno zarežane, zato je ostala v rabi vse do danes. Poleg tega je v svoji izdaji *Homerja* uveljavil posebno tekstno-kritično znamenje *obelós*; z njim je označeval ateteze, to je verze, v katerih pristnost je sumil in je zato predlagal njihovo izločitev. S temi atetezami pa je bil kar preveč širokosrčen. Tako je npr. iz *Iliade* izločil enega najlepših odlomkov, celoten opis *Ahilovega* štita. Ni čudno, da so poznejši filologi *Zenodotove* posege v *Homerjevo* besedilo večkrat zaznamovali z opazko »smešno« ali »naivno«. Po drugi strani pa verzov ni samo izločal, ampak jih je včasih tudi iz svojega dodajal.

Najvišji vrh pa je *aleksandrinska* filol. dosegla v *Aristofanu* iz *Bizanca* in v *Aristarhu*. *Aristofan* iz *Bizanca* (ok. 257—180) je izpopolnil metode filološke znanosti z uvedbo novih kritičnih znamenj, toda najljubši mu je bil še vedno *obelós*. Največjo atetezo je naredil na koncu *Odiseje*, ki jo je zaključil z 296. verzom 23. speva; nadaljevanje tega speva in celoten 24. spev pa je označil kot nepristen. Zanimivo je, da še danes številni filologi pritrjujejo tej *Aristofanovi* sodbi ter *Homerju* odrekajo avtorstvo zadnjih 600 verzov *Odiseje*.

Toda Aristofan se ni ukvarjal samo s Homerjem, izdajal in komentiral je tudi Hesioda in lirike, svojega soimenjaka Aristofana komika in tragike. Bil je prvi, ki je lirične pesmi in zbornske speve v dramah razčlenil v kitice. Sloviti so tudi njegovi povzetki (*hypothéseis*), s katerimi je opremljal izdaje grških tragedij; Aristofanova *hypóthesis* je poleg povzetka vsebovala tudi podatke o tem, kateri drugi pesniki so obdelovali isti motiv, podatke o prvi uprizoritvi in kratko estetsko sodbo. Naj kot primer navedem sklepne stavke povzetka o Evripidovih Feničankah:

»Feničanke« so po svojem tragičnem značaju preveč razburljive: Kreontov sin se žrtvuje za rodno mesto in zgrudi z obzidja, dva brata padeta v medsebojnem spopadu, mati Jokasta naredi samomor nad trupli svojih sinov, Argejci, ki so šli z vojsko nad Tebe, najdejo smrt, Polinejk obleži nepokopan, Ojdipa z njegovo hčerko Antigono poženejo iz domovine. Delo je natrpano z vlogami, pa polno številnih lepih misli.

Drama je zelo lepa po posameznih odrskih prizorih, vendar vsebuje precej odmikov od osrednjega dejanja. Scena z Antigono, ki gleda z obzidja, ni ravno sestavni del dramskega dejanja, in prihod Polinejka, ki ponuja premirje, ne služi ničemur. Tudi sklepni prizor, ki prikazuje Ojdipov odhod v izgnanstvo, je s svojo razvlečeno pesmijo le neorgansko in prazno prilepljen.

In še na enem področju gre prvenstvo Aristofanu: bil je prvi grški paremiograf, prvi sistematični zbiratelj grških pregovorov, ki jih je izdal v šestih knjigah. Bil je tudi sicer izredno načitan in razgledan, rimski arhitekt Vitruvij poroča o njem, da je »z izredno vnemo in prizadevnostjo dan na dan sistematično prebiral knjige v aleksandrinski knjižnici«. O njegovi načitanosti in fenomenalnem spominu priča tale anekdota, ki jo je zapisal isti Vitruvij:

Aleksandrinski vladar Ptolema j Filadelf je uvedel posebne tekme na čast Apolonu in Muzam, kjer so najboljši pesniki pomerili svoje sile, in določili žirijo sedmih mož, ki naj zmagovalcem podeli prvo in drugo nagrado; kot sedmi je bil v žirijo imenovan Aristofan. Ko so pesniki prebrali svoje verze, so bili vsi drugi člani žirije soglasni glede prve in druge nagrade, le Aristofan je bil drugačnega mnenja, in je predlagal, naj se dodeli nagrada tistemu pesniku, ki so mu drugi dodelili najmanjše število točk. Na kraljevo zahtevo, naj pojasni svoje stališče, je Aristofan odgovoril: »Edino ta je pesnik, vsi drugi so samo recitali tuje verze; sodniki pa morajo ocenjevati le izvorna dela, ne pa tatvine.« Nato je po spominu velel prinesiti papirusne svitke iz posameznih knjižnih omar, in vsebina teh svitkov se je ujemala z njihovimi recitacijami. Osramočeni avtorji so morali priznati svoj plagiat, Aristofan pa je bil imenovan za vodjo knjižnice.

Še večji sloves je užival A r i s t a r h iz Samotrake (217—145); njegova učenost je prešla v pregovor. Metode tekstne kritike je dognal do virtuozne izbrušenosti in jih izpopolnil s celim sistemom diakritičnih znamenj. Toda najljubše znamenje je bil tudi njemu *obelós*, ne kot zdravilo, ampak kot markacija, kot previdna in jasna označitev pokvarjenega ali sumljivega mesta. Kajti naloga filologa — po Aristarhu — ni pesnike popravljati, ampak le opozarjati na njihove odlike in slabosti; ne zdravljenje, ampak le ugotovitev bolezni.

Aristarhov najljubši pesnik je bil Homer, do katerega pa je zavzel kritično stališče: v njem ni več videl učbenika, enciklopedije vsega znanja in nezmotljive Biblije, kot večina Grkov pred njim, ampak predvsem in samo pesnika. Medtem ko so drugi Grki iskali v Homerju vir vsega znanja ter ga slavili ne samo kot največjega pesnika, ampak tudi kot največjega astronoma, zemljepisca, zdravnikar itd., se je Aristarh postavil na drugačno stališče. Vsi pesnikovi naporji so

usmerjeni le v to, kako bi vplival na duše poslušalcev (*psychagogía*), ne pa, kako bi jih poučeval (*didaskalía*); Homerju je neznano marsikaj, kar ve danes že vsak otrok, npr. da je Večernica ista zvezda kakor Danica; toda to so stvari, ki v ničemer ne zadevajo Homerjevega pesništva. Aristarh je imel izredno jasno predstavo o Homerjevem zemljepisnem in kulturnem obzorju, o njegovih verskih in mitoloških nazorih ter presenetljivo čist posluš za homersko narečje in stil.

Načelo, ki ga je vodilo pri esegezi Homerja, je formuliral z besedami: *Hómeron ek Homérou saphenízein* (= razlagati Homerja iz samega Homerja). To načelo je aktualno še danes, lahko bi ga označili kot načelo sodobne interpretacijske metode. V skladu s tem načelom je Aristarh vse svoje legendarno znanje puščal pred vrati in vstopal tako rekoč bos in neoborožen v hram homerske poezije. V svoji zvestobi se je Aristarh izogibal kakršnega koli nasilnega posega v pesnikovo besedilo. Medtem ko so filologi pred njim Homerjeve verze spreminjali, izboljševali, obračali, premetavali, popravljali, je čutil Aristarh sveto spoštovanje pred pesnikovo besedo. Ob spornih in neumljivih mestih je iskal rešitev, če le mogoče, v samem pesnikovem besednjaku; če tudi tako ni šlo, je z že omenjenim znamenjem *obelós* odkrito priznal svojo nevednost in nemoč. Ravno zato so ga v antiki šteli za največjega filologa, ker problemov ni reševal z nasilnimi konjekturami, ampak »z naravnost preroško prodornim vpogledom v smisel pesnikovih besed« (Athenaios XIV 634 C).

Aristarh je bil izredno plodovit pisec. Objavil je čez 800 knjig, ki se delijo v tri skupine: kritične izdaje (*diorthóseis*), komentarji (*hypomnémata*), monografske študije (*syngrámmata*). Slovel je tudi po svojih pedagoških sposobnostih, saj je vzgojil štirideset filologov in slovnicarjev. Njegovi učenci so na njegovo pobudo napisali vrsto zanimivih monografij, npr. o homerskem lokostrelstvu, o opazovanju ptičev pri Homerju, o vojaški umetnosti v Homerjevih časih, o načinu življenja homerskih junakov.

Med temi učenci zasluži posebno omembo Dionizij Tračan (2. stol. pr. n. š.), avtor najstarejše ohranjene grške slovnice. Njegova slovnica pomeni prvi poskus sistematičnega pregleda dotlej odkritih jezikovnih zakonitosti; ukvarja se predvsem z glasoslovjem in oblikoslovjem, vendar pa pušča skladnjo in stilistiko. Delo je precej suhoparno, v bistvu le gol skelet raznih klasifikacij in definicij, vendar je imelo izreden vpliv na vse poznejše opisne slovnice grškega in latinskega ter celo armenskega in sirijskega jezika. Naša tradicionalna slovnična terminologija še danes v dobršni meri temelji na Dionizijevi slovnici.

FILOLOGIJA V PERGAMU, NA RODOSU IN V RIMU

Bogati vladarji dinastije Atalidov v Mali Aziji niso hoteli zaostajati za svojimi tekmeci Ptolemaji v Aleksandriji, zato so tudi sami ustanovili veliko knjižnico v svoji prestolnici, v Pergamu, ki bi lahko sčasoma dosegla obseg in sijaj aleksandrijske knjižnice. Z ustanovitvijo te knjižnice so bili ustvarjeni pogoji za razcvet druge pomembne filološke šole v antiki — pergamske filologije. Kakor se je aleksandrijska filologija razvijala pod močnim vplivom Aristotelove peripatetske filozofije, tako in še bolj je bila pergamska filologija pod vplivom stoicizma. Peripatos je pomenil nekakšno antično inačico pozitivizma: zbiranje in urejanje podatkov, sistematična obdelava zbranega gradiva, čim bolj neposreden stik z empirijo; kot gradivo pa na področju filologije seveda v prvi

vrsti razumemo leposlovna besedila. Nasprotno pa je stoicizem zapuščal oprijemljiva tla empirične znanosti in vrtal predvsem v svet spekulacij. In ta usmeritev pride jasno do izraza tudi na področju filologije.

Pergamska šola se ukvarja predvsem s teoretičnimi jezikoslovnimi vprašanji, zanima jo problem izvora jezika in izvora posameznih besed, kjer že postavlja prve, za naše pojme včasih precej naivne etimologije. Poglavitni predstavnik te šole je Krates iz Malosa (2. stol. pr. n. št.), ki noče več veljati za »filologa«, ampak se označuje kot »kritika«. »Delo, ki ga opravlja kritik, pa ni delo ročnega delavca (opazka očitno leti na aleksandrinske filologe, ki so z občudovanja vredno natančnostjo in z asketsko potrpežljivostjo zbirali, primerjali in komentirali rokopise), ampak delo arhitekta!«

Odmik od oprijemljivih tal opažamo tudi v Kratesovem odnosu do Homerja, ki je tudi v tej šoli v ospredju zanimanja. Nad vse priljubljena postane alegorična interpretacija, ki v homeroslovju sicer ni nova — uvajali so jo že nekateri sofisti —, toda šele zdaj se razbohoti v polnem obsegu. Za vsakim Homerjevim mitom, za vsakim njegovim motivom in junakom je treba iskati neki globlji, alegorični pomen: Ahilov ščit ni navaden ščit, ampak podoba kozmosa; podobno velja za Nestorjevo kupo v devetem spevu Iliade; spopad bogov v dvajsetem spevu je alegorija trčenja planetov v istem znamenju zodiaka, ki lahko povzroči svetovni požar; zlata veriga, s katero Zeus grozi bogovom, je alegorija kozmičnih vezi, ki spajajo štiri elemente, ali pa podoba žareče krožnice, po kateri potujejo planeti. Homer je spet — in to v večji meri kot kdaj prej — postal učbenik naravoslovja in nezmotljiv orakelj vsega znanja.

Toda kakor po eni strani ta filologija plava po oblakih simbolov in alegorij, tako se na nekem drugem polju izgublja v močvari nepoetične bašalnosti: po vsej sili skuša lokalizirati posamezne postaje in pokrajine Odisejevih blodenj — na Siciliji, v južni Italiji, na osamljenih otokih Sredozemlja ali celo Atlantika skuša odkriti deželo Kikloпов, Fajakov, Kimerijcev, Laistrigoncev.¹

Še eno pomembno središče filološke dejavnosti se je na prelomnici 2./1. stoletja izoblikovalo na otoku Rodosu. Rodoška filološka šola sicer ne premore takšnih velikih imen kot Aleksandrija ali Pergam, pomembna pa je kot nekakšna transmisija, po kateri so se nazori in metode aleksandrinskih in pergamskih filologov pretakali v Rim. Ker je bilo na Rodosu tedaj tudi sloveče žarišče retorskih in filozofskih študij, je otok čedalje bolj privlačil sinove uglednih rimskih družin, ki so tu poleg govorništva in filozofije izpopolnjevali tudi svoje znanje slovnice in slovstva. Tako sta npr. na Rodosu študirala Cezar in Cicero.

V samem Rimu slovnica spočetka ni bila v rabi in tudi ne v časteh, kot izrecno poroča Suetonij; z njo so se ukvarjali le grški sužnji in osvobodenci. Toda ko je Rim utrdil oblast nad Sredozemljem, je hotel politično in vojaško slavo povečati še z dominantnim položajem v kulturi, in latinski jezik je kot nosilec

¹ Zanimivo je, da takšni poskusi »zemljepisa homerskega eposa« niso zamrli vse do današnjega dne. Zlasti znane so raziskave V. Bérarda (*Les navigations d' Ulysse*, 4 knjige, Paris 1927-9), ki je skušal umestiti Odisejeve blodnje v zahodnem Sredozemlju. In še pred nekaj leti je skušala neka belgijska ljubiteljica Homerja v zajetni knjigi dokazati, da je Odisej v resnici blodil po naši Istri in da je otok srečnih Fajakov treba iskati na naših Brionih. Toda vse takšne in podobne poskuse je duhovito zavrnil že omenjeni filolog Eratosten z utemeljitvijo, da bo treba pač najprej poiskati tistega usnarja, ki je bogu Eolu sešil njegov meh za vetrove!

te dominacije nenadoma postal predmet poglobljenega zanimanja in preučevanja. Zato nas ne sme presenetiti, da se od prvega stoletja pr. n. št. dalje cela vrsta uglednih Rimljanov ukvarja s slovstvenimi in leposlovnimi vprašanji. Toda v glavnem ostaja vse le pri posnemanju grških vzorov, pri aplikaciji grških raziskovalnih metod na latinsko besedno in leposlovno gradivo. Čeprav nihče med njimi niti od daleč ne dosega veličine Aristofana ali Aristarha, vseeno najizajmo nekaj najbolj znanih imen.

Plodoviti polihistor Varro Reatinus (116-27) je napisal obsežno monografijo *O latinskem jeziku* v 25 knjigah, ukvarjal pa se je tudi z rokopisno predelavo Plavtovih komedij. Tudi Ciceron (106-43) se je v svojih spisih o govorništvu dotaknil vrste slovstvenih vprašanj. Diktator Julij Cezar (100-44) pa je napisal jezikoslovni traktat o analogiji, iz katerega nam je ohranjeno geslo: »Kot morskih čeri se izogiblji nenavadnih, še neslišanih besed!« Pesnik Horac (65-8) je napisal tri obsežne leposlovne poslanice v verzih, v katerih je na lahkoten, nevsiljiv način načel razna vprašanja s področja pesniškega ustvarjanja, slovstvene kritike, zgodovine besed, metrične tehnike itd.; zadnja med temi poslanicami, naslovljena na Pisone, bolj znana pod imenom *Ars Poetica*, je imela neverjeten vpliv na evropsko pesniško ustvarjalnost in kritično misel vse do prosvetljenstva. Kvintilijan je dal v 10. knjigi svojega govorniškega priročnika (*Institutiones*) zgoščen in kritičen pregled vse dotedanje rimske slovstvene zgodovine po posameznih zvrsteh. Njegov sodobnik, dvorni kronist Suetonij (ok. 70—150), pa je objavil življenjepise dvajsetih najpomembnejših rimskih slovničarjev. Verzificiran priročnik o slovničnih in metričnih vprašanjih je na začetku 2. stoletja po n. št. napisal Afričan Terencijan Mavrus. Priročnik obsega tri knjige (*De litteris — De syllabis — De metris*), zlasti poučna je zadnja, ki obravnava najrazličnejše metrične oblike in ki daje opis teh oblik vselej v isti metrični obliki, kot jo obravnava; tako že s samim svojim opisom sproti ponazarja svojo teorijo. Svojevrsten čar se razliva čez dvajset knjig »Atiških noči« (*Noctes Atticae*), ki jih je napisal Avlus Gelij (ok. 130—180). To je lagodno, nevezano paberkovanje o najrazličnejših temah ob dolgih zimskih večerih v Atiki; toda vseskozi prevladujejo slovstvena in jezikovna vprašanja. Delo je pomembno predvsem kot neizčrpna zakladnica odlomkov iz najstarejšega rimskega slovstva, redkih besed in nenavadnih slovničnih oblik, anekdot iz življenja znamenitih pesnikov in pisateljev ter opisov izumrlih običajev in drugih starožitnosti.

FILOLOGIJA OB ZATONU ANTIKE

Svoj zadnji razcvet je doživela antična filologija na prelomu četrtega in petega stoletja. Kot da bi podzavestno slutili, da so ure imperiju štete, in kot da bi se šele zdaj prav zavedeli stoletnih kulturnih zakladov, ki so jih ustvarili pretekli rodovi, se začno najvplivnejši Rimljani tega obdobja intenzivno ukvarjati s preučevanjem svoje slovstvene preteklosti. Mednje sodi npr. rimski aristokrat Vetij Agorij, o katerem pravi nagrobni napis (CIL VI 1789):

Vse misli modrih mož, v obeh jezikih,
ki vrata nam odpirajo v nebo,
pa najsi spretno v verzih so zložene,
naj so izšle v nevezani besedi,
vse to si ti naredil mnogo boljše,
kot je biló, ko branje v róke vzel si.

Agorijev sodobnik je *Donat*, znan po svoji slovnici, ki je postala temeljni učbenik latinskega jezika skozi ves srednji vek (*»Donat«* je tedaj postal kar sinonim za »latinsko slovnico«), manj znan kot komentator starih rimskih pesnikov. Odlika njegovih interpretacij ni toliko bistrovidna prodornost, kot goreča ljubezen in neomajna zvestoba do izvirnika: ne *ingenium*, marveč *fides*.

Iz Donatove šole je izšel cerkveni učitelj *Hieronim* (345—419), naš daljnji rojak,¹ eden najbolj vnetih zagovornikov pomiritve med antiko in krščanstvom. V njem se združuje zdravo antično filološko izročilo z najbolj žlahtnimi prvinami mladega, od oblasti še nepokvarjenega krščanstva. Njegovo življenjsko delo je prevod skoraj celotnega svetega pisma, ki ga je polatinil deloma iz hebrejskega in aramejskega izvirnika, deloma ob kolacioniranju najboljših grških rokopisov. Ob tem prevodu so se mu porajali komentarji k posameznim svetopisemskim knjigam, v katerih je utiral pot simbolični in alegorični razlagi posameznih svetopisemskih motivov. Pisal je tudi razprave o hebrejskih imenih in na tem področju, v študiju hebrejske onomastike, marsikje oral ledino.

Donatovo delo je nadaljeval drug njegov učenec, *Servij*, ki je napisal komentar k Donatovi latinski slovnici in komentar k Vergilovim pesnitvam. Zlasti Servijeve komentarji k Vergilu so še danes dragocen pripomoček, pravcata zakladnica antične učenosti, pa tudi bistrih opažanj o zgradbi Eneide in o vplivih posameznih grških pesnikov na Vergila. Pri tem pa se ne izgublja zgolj v kopičenju podatkov, ampak skušajo prodreti čim globlje v pesnikov miselni svet ter razjasniti idejne tokove, ki so oblikovali Vergilov duhovni obraz.

Kakor je antična filologija ob svojem rojstvu izšla iz filozofije, tako se v svojih zadnjih predstavnikih spet vrača vanjo ter staplja z njo v eno samo univerzalno znanost. Ta težnja je opazna že pri Serviju, še bolj pa pri zadnjih dveh pomembnejših filologih antičnega sveta, pri Makrobiju in Marcijanu Kapeli. Pod vplivom neoplatonske filozofije je prišla v veliko modo alegorična razlaga leposlovnih umetnin. V tej razlagi postane npr. Homerjeva Odiseja ena sama alegorija, ki prikazuje blodnje človeške duše od trenutka, ko se je ta duša spustila z neba, pa do konca, ko se spet vrne v prvotno blaženstvo, v svojo nebeško domovino. Odisejeve blodnje po svetovnih morjih so samo prisposoda blodenj, ki jih trpi človeška duša, obsojena na izgnanstvo v meseni telesnosti in v pokrajinah snovnosti. Morje, po katerem blodi Odisej, je podoba materialnega sveta in simbol pohotnosti, kajti iz morja je rojena Afrodita, boginja ljubezenske sle, itd.

Makrobij (začetek 5. stoletja) je napisal dve večji deli, komentar k Ciceronovemu spisu »Scipionov sen« in *Saturnalia* — nekakšen literarni simpozij o Vergilovi pesniški umetnosti. Izhodišče obeh spisov je eksegeza nekega poetičnega besedila: Ciceronovega vizionarnega teksta oz. Vergilovih verzov. Toda to je v resnici le izhodišče, v nadaljevanju pisec preraste izhodiščno besedilo in gradi na njem konstrukcijo svoje enciklopedične znanosti, *scientiae*

¹ Rojen v mestecu Stridonu, ki še danes ni lokalizirano. Večina sodi, da je ležalo nekje na meji med provincama Dalmacijo in Panonijo, morda na današnjem Grahovem polju v jugovzhodni Bosni ali ob rečici Strigovi v severozahodni Bosni. Po mnenju Franca Lukmana in nekaterih drugih pa naj bi Stridon ležal v Sloveniji, »na kraških tleh najbrž nekje med Akvilejo (Oglejem) in Emono (Ljubljana)« (Mladika 21, 1940, 250). Prim. J. Labourt, *Saint Jérôme Lettres T. I* (Paris 1949), p. VII: »il (sc. Stridon) était situé non loin de l'actuelle Ljubljana.«

supellex (v Saturnalijah), oz. konstrukcijo metafizičnih spekulacij v duhu neoplatonske filozofije (v komentarju k Scipionovemu snu). Ta konstrukcija v svojih zadnjih izsledkih in vrhovih nima več dosti skupnega z izhodišnim pesniškim besedilom: saj osnovnega besedila ne osvetljuje, ampak ga skoraj zasenči, ga ne postavlja v ospredje, ampak potiska v ozadje. Medtem ko so bili aleksandrijski filologologji v zvesti in pokorni služabniki Poezije, ki ji niti lasu niso dodali iz svojega, pa imamo pri neoplatonskih filologih vtis, da jim je poezija samo še dekla v službi visoke gospe, ki se imenuje Filologija.

Ta težnja je še bolj očitna v zadnjem večjem dokumentu antične filologije, v enciklopedično zasnovanem delu Marcijana Kapela (1. pol. 5. stol.), ki ima zanimiv naslov »Svatba Filologije in Merkurja« (*De nuptiis Philologiae et Mercurii*). Na uvodnih straneh tega dela pisec opisuje neko slikovito, skoraj baročno nabreklo alegorijo:

Bog Merkur se odloči za poroko. Ozira se po raznih dekletih — vseč mu je *Sophia* (Mdrost), *Mantika* (Vedeževanje), *Psyche* (Duša), toda za nobeno se ne more prav ogreti. Nazadnje se po posredovanju Kreposti (*Virtus*) obrne na boga Apolona, ki mu priporoči Filologijo, najbolj učeno devico (*doctissima virgo*). Jupiter in Junona dasta svoje soglasje, zbor bogov pa sklene nevesto sprejeti v vrste nesmrtnikov. Nevesta se najprej sramežljivo brani, nazadnje se vda, njena mati *Phrónesis* (Preudarnost) ji pripravi poročna oblačila, Muze ji zapojejo svatovsko pesem, sprevedu se pridružijo še štiri Kreposti (*Virtutes*) in Gracije, boginje ljubkosti in miline. Pred nebeškim pragom pije nevesta iz čaše nesmrtnosti, nato jo sama Junona povede v domovanje bogov. Bogovi ji prineso dragocena poročna darila, najlepše darilo ji pokloni sam bog Apolon: sedem svobodnih umetnosti — *septem artes liberales* (*Grammatica, Dialectica, Rhetorica, Geometria, Arithmetica, Astronomia, Harmonia*).

V naslednjih sedmih knjigah sledi opis navedenih sedmerih svobodnih umetnosti, ki tako sestavljajo zaokroženo podobo vsega tedanjega znanja.

Tako je filologija pri Marcijanu Kapeli postala sinonim za universum vsega tedanjega znanja, ob tem pa izgubila svoje specifično jezikoslovno-slovstveno obeležje, izgubila hkrati tudi sleherno notranjo znanstveno razsežnost. Doživela je poveličanje — bila je sprejeta v nebo in med bogove, toda ob tem je izgubila stik z zemljo in s človekom, to je s tisto prvino, iz katere edine lahko črpa svojo moč. In zato pomeni ta navidezna razširitev in poveličanje v resnici zvedenitev, dekadenco in razkroj filologije kot samostojne znanstvene discipline.

Marija Mitrović

Filološka fakulteta Beograd

METAFORIČNOST PESNIŠKEGA JEZIKA *

Z velikim zanimanjem sem začela brati članek Jolke Miličeve iz letošnje 1. številke Jezika in slovstva. Naslov *O metaforah na splošno, posebej in še kaj* je obetal, da bom srečala razmišljanje o pesniškem jeziku, o izraznosti, katere

*Razmišljanje ob zapisu Jolke Miličeve *O metaforah na splošno, posebej in še kaj*